

VYJADŘOVÁNÍ BYTÍ A VLASTNĚNÍ

Řada charakteristických vlastností ruštiny vyplývá ze zvláštního postavení a funkcí sloves vyjadřujících základní životní skutečnosti – bytí a vlastnění (v nejširším smyslu slova).

I. Vyjadřování bytí

Je všeobecně známo, že se v současné ruštině běžně nevyjadřují prézentní tvary slovesa БЫТЬ, a to ať již jde o sloveso plnovýznamové, sponové, nebo pomocné; např. *Кабинет директора на втором этаже* (plnovýznamové). – *Меркурий – ближайшая к Солнцу планета* (sponové). – *Депутаты избираемы* (jsou voleni) *согласно Конституции* (pomocné).

Méně často si však uvědomujeme různé systémové důsledky této skutečnosti. Jednou z nich je např. nezbytnost vyjadřovat kategorii osoby podmětovým osobním zájmenem tam, kde není vyjádřena chybějícím tvarem slovesa: *я убежден* (jsem přesvědčen); *он теперь на курорте* (je teď v lázních); *мы за ваше предложение* (jsem pro váš návrh); *ты утверждала, что...* (tvrdila jsi, že...). Odtud se obligatorní užívání osobních zájmen rozšířilo i tam, kde je samo o sobě nadbytečné: *я бегу...*, *ты примешь...*, *вы будете сомневаться...*

Opačným důsledkem toho, že ruštině chybí prézentní tvary slovesa *быть*, je existence řady jiných sloves, která tento "nedostatek" kompenzují.

Za prézentní tvary plnovýznamového *быть* máme v ruštině slovesa *быва́ть*, *существова́ть*, *наличествова́ть*, *встреча́ться*, *име́ться*, *насчитыва́ться*, *находи́ться*, *присутствова́ть*, *состоя́ться*, *происходи́ть*, *идти*, a také výraz *налицо*.

Např.: *Существует несколько теорий.* – *В гостинице имеется особый зал для конференций.* – *Полюс холода находится в районе станции Восток.* – *В мире насчитывается около 200 миллионов наркоманов.* – *Налицуют сотни разных диет.* – *Сеанс состоится в половине восьмого.* – *В России налицо все внешние признаки окончания кризиса.*

Podobně je tomu i s kompenzací быть sponového, kde jsou k dispozici slovesa *явля́ться*, *быва́ть*, *служи́ть*, *стоя́ть*, *состоя́ть*, *числи́ться*, *доводи́ться*, *приходи́ться*, *представля́ть собой*, *составля́ть*, *оказыва́ться*, *получа́ться*.

Např.: *Его утверждение является спорным.* – *Английский язык служит сегодня универсальным средством общения.* – *Погода стоит солнечная.* – *Коллега числится больным.* – *Она доводится ему двоюродной сестрой.* – *Пётр состоит членом нашей организации.* – *Законность представляет собой процесс осуществления законов.*

Vyhovujícím českým protějškem je často pouhé sloveso *бы́ть*. Zároveň je však třeba si uvědomit, že se jeho užitím poněkud nivelizují jemné významové odstíny tkvící v různých slovesech ruských. Proto se při překladu českého *бы́ть* do ruštiny nespokojujeme jen se standardními protějšky *быть*, popř. *явля́ться*, ale usilujeme vždy o výběr nejvhodnějšího ekvivalentu z výše uvedených, popř., i dalších "kompenzačních" sloves ruských.

Např.: *Řešení té úlohy je velmi obtížné. Решение задачи оказывается очень затруднительным.* – *Ještě nevím, zdali jsou lístky. Я пока не знаю, имеются ли билеты.* – *Polévka je velice chutná. Суп получился очень вкусным.* – *Večery jsou už vlhké. Вечера становятся сырými.* – *Marina je posluchačkou dálkového studia. Марина числится заочницей.*

Přitom je ovšem třeba respektovat rozdíly ve významových odstínech i v stylistické hodnotě jednotlivých sloves. Lze např. říci *Этот вопрос представляет собой большой интерес*, ale nikoli **служит большим интересом* nebo **состоит нам примером*. Zvláště je třeba vyvarovat se stereotypního užívání slovesa *являться* v hovorové řeči (zvláště v sousedství expresivních výrazů: **Ваня является невежей; *ты являешься недотрогой*).

Obtíže pro nerodilé mluvčí představuje i využití neměnného tvaru **есть**, který svou existencí i vnější podobou svádí k tomu, aby byl všude dosazován za chybějící tvar 3. osoby. Tohoto tvaru však lze užít jen jako plnovýznamového slovesa pro označení:

- a) existence někoho/něčeho (synonymní je zde sloveso *существовать*): *Наследственные болезни есть. Дědičné nemoci jsou (= existují).* – *Есть разные теории. Jsou (= existují) různé теорие.* – *Я рад, что ты есть. Jsem rád, že jsi (= existuješ);*
- b) možnosti něčím disponovat (synonymní je zde sloveso *иметься*): *Апельсины есть /в продаже/. Помаранче jsou (мáте).* – *В палатке есть /jsou k dispozici/ две койки. В стану jsou dvě лůžка.*
- c) výskytu něčeho v odlišném prostředí (synonymní je zde sloveso *встречаться*): *На солнце есть пятна. На слunci jsou скvrны.* – *В море есть медузы. В тоři jsou medúzy.* – *Среди нас есть и отличники. Mezi námi jsou výborní studenti;*

Tvaru *есть* však nelze užít, chceme-li vyjádřit:

- a) údaj o umístění něčeho někde: *На полу персидский ковёр. Na podlaze je (= leží) perský koberec.* – *На стене карта России. Na zdi je (= visí) mapa Ruska.* – *Кабнет директора на втором этаже. Ředitelna je v prvním patře.*
- b) údaj o zaplnění vnitřního objemu nádře, nádoby: *В пруду холодная вода. V rybníku je studená вода.* – *В канистре 20 литров бензина. V kanystru je 20 litrů benzínu.* – *Вино в бутылке. Víno je v láhvi.*
- c) údaj o konání, průběhu nějaké události, o stavu okolí apod.: *В актовом зале лекция. V aule je přednáška.* – *В Оломоуце с двух до трех стоянка. V Olomouci je od dvou do tří zastávka.* – *Отсюда прекрасный вид. Odsud je krásný výhled.*

Смысл využití tvaru **есть** lze mj. demonstrovat na následujících příkladech: *В тексте есть неподходящие примеры* (= mezi vhodnými se vyskytují i nevhodné). × *В тексте неподходящие примеры* (= všechny jsou nevhodné). – *В этой местности есть красивые леса* (= vyskytují se tam kromě polí, luk aj.). × *В этой местности красивые леса*

(= jde jen o lesy). – *В салоне нового трамвая есть некоторые недостатки* (= vyskytují se) × *В салоне нового трамвая девяносто мест* (= je umístěno).

Ve funkci spony je tvar **есть** vzácný, užívá se ho hlavně v definicích: Прямая есть кратчайшее соединение двух точек. *Пříмка je nejkratší spojnice dvou bodů.*

V hovorové řeči se vyskytuje buď k vymezení přítomnosti proti jinému času, např. *Ты был и **есть** мой друг*, nebo v tzv. totožnostních charakteristikách, např. *Приказ **есть** приказ; Дома **есть** дома*; bývá také v některých ustálených výrazech: *Ведь это Наташа! - Она и **есть**. Вždyт' je to Наташа! - Ано, је. – Вот то-то и **есть**, что... То је právě то, же... – Так и **есть**. Оправду, skutečně. – Он ничего как **есть** не смыслит. Naprosto ničemu nerozumí. – Это самый что ни есть дешевый сорт. То је ten nejlacinější, nejobyčejnější druh* (jaký si lze představit).

V soustavě ruštiny nalézáme však ještě některé další jevy, o nichž si ani neuvědomujeme, že to jsou důsledky odumření prezentních tvarů slovesa *быть*. Jde o jevy týkající se členění, segmentace ruského textu, a to jak ústního, tak i písemného.

Tak např. kladení pomlčky místo nevyjádřené spony ve větách typu *Марс – планета. Коррозия – враг автомобилистов* není jen formální náhradou za tento tvar, ale odrazem předělu (byť i v řeči často neznatelného), který může někdy rozhodovat i o významu celé věty, sr. *Старший брат – мой учитель* × *Старший брат мой – учитель*).

Podobně vyčleňování tzv. ustálených vsuvek čárkami (z hlediska Čecha někdy zdánlivě nadbytečné) má v ruštině své dobré důvody. Skutečnost, že chybí tvar spony a že vsuvky jsou leckdy homonymní s jinými výrazy, by někdy mohla vyvolat dvojsmysl. Sr. např. věty: *В коридоре **видно** зеркало* [*видно* je tu jmenným tvarem adjektiva]. *В **chodbě** **je** **видět** зrcadlo.* × *В коридоре, **видно**, зеркало* [*видно* je tu ustálenou vsuvkou]. *В **chodbě** **je** **patrně** зrcadlo.* – *Карпов **может быть** до конца месяца в отпуске. Карпов **мůže** **бýt** до konce **měсíce** на доvoленé* [tj. má právo]. × *Карпов, **может быть**, до конца месяца в отпуске. Карпов **је** **моžná** до **конец** **мѣсíce** на доvoленé.*

Funkční je v ruštině pauza (čárka) při spojení osobního zájmena se substantivem v konstrukcích typu *Мы, молодые, обязаны помогать людям постарше* (*Мы **младі** **musíme**...*); *Эх вы, трусы* (*Ach vy **zbabělci** / Ach, вы...*). Bez pauzy (čárky) po zájmenu by toto spojení mohlo být dešifrováno jako věta s nevyjádřenou sponou (tj. my jsme mladí, vy jste zbabělci). Z téhož důvodu se často osobní zájmeno při oslovování vynechává: *Ах, **чyдак!*** (*Ach **ты** **podivíне!***) – *Ты у меня **смотри**, **невежа!*** (*Dej si pozor, **ты** **hulváте!***)

II. Vyjadřování vlastnění

Při vyjadřování vlastnění jsou rozdíly mezi ruštinou a češtinou ještě výraznější. Protože i tuto sémantickou oblast obsluhuje v ruštině z větší části sloveso *быть*, projevují se důsledky nevyjadřování jeho prezენტních tvarů také zde.

Sloveso *быть* tu vytváří charakteristickou konstrukci typu **у меня (есть) + substantivum**. O funkci tvaru *есть* zde platí v podstatě totéž, co při vyjadřování bytí: užíváme ho tehdy, označuje-li se (trvalá) možnost něčím disponovat nebo výskyt něčeho v odlišných podmínkách, např. *У меня **есть** машина (компьютер, словарь)*. – *У Вани **есть** еще билеты на концерт*. – *У тебя **есть** старые пластинки?*

Tvar *есть* naopak odpadá, podává-li se údaj o aktuálním umístění něčeho nebo o zaplnění prostoru něčím, o konání či průběhu nějaké události, a také o fyzickém či psychickém stavu, vlastnosti, rodinném vztahu apod.: *У меня (здесь) машина, можно ехать со мной*. – *У Вани с собой словарь, поищите в нем*. – *У тебя в кармане ключи, отпирай!* – *У меня сегодня экзамен*. – *У Ирины насморк (грипп)*. – *У ребенка голубые глаза*. – *У наших знакомых двое детей*.

Srov. rozdíl: *У Тани есть новое платье (дома)*. × *У Тани новое платье (на sobě)*. – *У тебя уже есть седые волосы!* (tu a там) × *У бабушки седые волосы (всичны)*.

Je-li ovšem sloveso jádrem výpovědi, pak vyjádřeno být musí: *Ключ у меня **есть***. – *У нас **есть** совещание!* – *Экзамен у них **есть***.

Na místě předložky **у** bývají někdy i jiné předložky, jemněji vystihující odstín vztahu vlastnění, např.: **на** (s lok.): *На нем была рубашка в клетку. Мěl на sobě косткованую коšili*; **в** (s lok.): *В высокосном году 366 дней. Преступный рок мá 366 dní*; **при** (s lok.): *Ваш паспорт при Вас? Мáте и себе пас?; за (s instr.): *За тобой долг. Мáш и мне длуh /Jsi mi длуžen*; **с** (s instr.): *Со мной буссоль. Мáт и себе бизолу*.*

Stejně jako předložková část obratu *у меня (есть)* vykazuje jistou variabilitu i jeho slovesná složka. Pomocí sloves *стать*, *оказаться* se tu totiž vystihuje někdy změna, posun ve vlastnictví. Tu je třeba v češtině často vyjádřit jinak. Např.: *После смерти тети родных у него **не стало***. *По смрти теты немěl už žádné přибизнэ*. – *Вина у нас на всех **станет***. *Вина мáте / budete мít pro všechny дост*. – *У Карпова **стало** уже две лишние пешки. Карпов мěl už два рěще навíc*. – ***Не стало** у меня терпения. Немáт už трпěливост / Дошла mi трпěливост*. – *Денег у меня **не оказалось***. *Укázало се, že немáт пенíze / Немěl jsem прáвэ пенíze*. – *Она мечтала **стать** актрисой, но таланта у нее **не оказалось***. *Тoužила се stát herečkou, але укázало се, že немá талант*.

Konstrukce *у меня (есть) немá infinitiv*, a proto je nutné jej nahrazovat infinitivem slovesa *иметь*: *Он мечтал об одном: **иметь** велосипед*. – ***Иметь** палатку – это для него было необходимым условием успеха*.

Šíře užití slovesa *иметь* je v ruštině menší než v češtině; přesto však jde o sloveso časté a potřebné. Ve spojení s konkrétními pojmy se ho užívá зрídka, a to především ve vazbách

иметь всех/всё в распоряжении (k dispozici), *под рукой* (při ruce); také *иметь своего друга начальником* (za nadřízeného); podobné, ale abstraktní jsou vazby *иметь в виду недостатка* (na mysl, na paměti), *иметь на сердце желание*, *на счету два экзамена* (za sebou), *иметь своей целью проследить...* (za cíl) apod.

Sloveso *иметь* vystupuje dále ve spojeních jako *иметь образование, большой опыт, успех, влияние, авторитет, терпение; отношение* (к истории), *дело* (с милицией), *понятие* (о компьютерах), *доступ* (к литературе), *право* (на образование).

Rozšířená jsou dále spojení typu *иметь возможность, счастье, несчастье, честь, мужество, наглость, намерение...* + infinitiv.: *Я имею честь представить вам нашего гостя...* apod.

Tohoto slovesa se konečně užívá i pro označování vztahu příslušnosti mezi neživotnými substancemi, např.: *Кабинет имеет входную дверь. – Квартира имела все удобства. – Автобус имеет климатизацию. – Некоторые планеты имеют свою атмосферу. – Данное слово имеет абстрактное значение. – Это вещество имеет применение в химии. Площадь имеет форму квадрата.* Sem patří i obvyklý způsob určování přesných rozměrů: *Канал имеет длину 120 км* (má délku, je dlouhý 120 km). – *Канавка имеет три метра глубины/в глубину* (je tři metry hluboký).

Rozsah užití českého slovesa *mít* je však daleko větší. Je obsaženo v řadě obrátů, z nichž některé mají už frazeologický charakter. Ruština užívá zase často sloves konkrétnějších, např. *обладать* (способностью, силой, голосом), *оказывать* (влияние), *носить* (характер), *пользоваться* (успехом) apod.

Konkrétními slovesy se v ruštině vyjadřují také různá spojení jako: *mít radost – радоваться, mít strach – бояться (чего), mít naději – надеяться (на что), mít naspěch – спешить, торопиться, mít rád – любить (кого/что); srov. také: mám hlad, žízeň – мне хочется есть, пить, mám chut' – мне хочется (чего), mám pravdu – я прав; tu máš! вот (тебѣ), получай! / на, возьми! [vezmi si to!], вот (тебе) и на! [пři údivu]; вот тебе! [пři výprasku]; kolik má měsíčně? – сколько он получает в месяц?; со z toho má? – зачем ему это нужно?; mám štěstí – мне везёт; mám smůlu – мне не везёт; mám za to, že... – я полагаю, что..., mám ho za chytrého – я считаю его умным; mám to na jazyku – это вертится у меня на языке; má v tom prsty – он замешан в это дело; mám to z krku – это я уже спихнул; со spolu máte? – что между вами?; už to mám! – нашёл! понял!; má na kahánku – он дышит на ладан / он при смерти; má dobrý kořen – он хорошей закваски; má svou hlavu – он своенравен.*

Oba jazyky mohou také stylizovat děj jako výsledek, který jako by se přivlastňoval určité osobě, např. *Úlohu mám už napsanou. Задание у меня уже написано.* Mluvíme o tzv. perfektu (známém např. z románských a germánských jazyků). V češtině je tato možnost mnohem širší; v ruštině jsou protějškem těchto konstrukcí často jen prosté aktivní tvary významového slovesa. Srov.: *Šaty má zmačkané. Платье у нее смято. – Nohu má zlomenou. Нога у него сломана. – Мám uklizeno. У меня (всѣ) убрано. – Мате v pracovně hrozně nakouřeno. У вас в кабинете ужасно накурено.* Avšak: *Мáme zamluveny tři lístky. Мы заказали три билета. – Мáme zaseto. Мы посеяли / уже отсеялись. – Мáme vyhráno. Мы выиграли. – О to mám postaráno. Об этом мне можно не беспокоиться. – Kam máš*

namířeno? *Куда ты направляешься?* – Má pro strach uděláno. *Он не из трусливых / Он не робкого десятка.* – Mám práci už obhájen(o)u. *Я уже жаацитился.*

Čeština má také poněkud větší možnost než ruština stylizovat jako přivlastnění i různé jiné příznaky. srov.: Zítřa máme středu. *Завтра (у нас среда).* – Máme po starosti. *Заботы у нас уже позади / Заботы наши кончилиась.* – Mám po náladě. *У меня испортилось настроение.* – Má před zkouškami. *У него впереди экзамены. / Ему предстоят экзамены.* Avšak: Máme dnes hezky. *Погода сегодня хорошая.* – Máme zamračeno. *Пасмурно.* – Máme po dešti. *Дождь прошел.* – Mám už po obědě. *Я уже пообедал.* – То máte tak:... *Это (было) так:...* – Co pořád máš? *Чем ты всё время недоволен?* – То máš fuk. *Это всё равно.*

Vztahy vlastnění (v širokém smyslu) se konečně mohou v ruštině vyjadřovat i konstrukcí s dativem, typu **Ему** *пятнаацать лет*. Má patnáct let / Je mu patnáct let. - **Дуракам** *счастье*. Нлоупі маіі штěstí. - **Всему** *есть мера*. Všechno má svou míru. - **Всему** *свое время*. Všechno má svůj čas. - **Вам** *телеграмма*. Máte (tady) telegram. Patří sem i případy typu **Нам** *есть что читать*. Máme co číst. – **Володе** *есть к кому обратиться за советом*. Volod'a se má na koho obrátit o radu; a také typ **Нам** *близко до вокзала*. Máme (to) blízko na nádraží. – *Отсюда мне до трамвая слишком далеко*. Odtud (to) mám k tramvaji moc / příliš daleko.